

asist. Irma Marić, prof.
Fakultet humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

MONOLOŠKI OBLICI U PRIPOVIJETKAMA ALIJE ISAKOVIĆA
(Na primjerima priča: *Epidemija, Taj čovjek, Sjećanje, Osveta*)

***„Pametni nisu nikada popuštali koliko danas,
i nikada s toliko razloga.“***

(A. Isaković)

REZIME

U prozama Alije Isakovića vrlo često se opisuje svijet trivijalne svakodnevice. Taj stvaralački manir odlikuje se odabirom specifičnog monološkog kazivanja, koje u prvom planu otkriva trenutak uhvaćen očima onog ko ne učestvuje, a želio bi; dok se u drugom planu jasno može razabrati i rezignacija rođena uzrokom optičke percepcije svijeta. Pripovijedanje se u Isakovićevoj priči determinira uglavnom iz sfere nezainteresiranosti pripovjedača, sve do buđenja najsitnijih životnih senzacija koje se nameću čovjeku željnom života, u punom smislu te riječi; života koji živi, pršti i maše objema rukama tražeći sreću, ljubav, osvetu, sjećanje, identitet; tražeći uzrok i posljedicu. Preko metode savremene naratologije i interpretacije, nastojaćemo odgovoriti na nekoliko pitanja vezanih za upotrebu monološkog oblika pripovijedanja toga autora. Dva su osnovna narativna oblika: pripovijedanje u trećem licu jednine ili *Er-forma* i u prvom licu jednine ili *Ich-forma*. Ako narator priča u trećem licu jednine, to znači da je svoje pripovjedačko *Ja* ostavio izvan teksta, dok mu pripovijedanje u prvom licu omogućuje vlastitu akterizaciju, aktivno ili pasivno.

Ključne riječi: pripovjedač/narator, sveznajući pripovjedač, anonimni pripovjedač, nepouzdati pripovjedač, direktni monolog, unutrašnji monolog, indirektni monolog, fokalizacija.

NARACIJA U IZABRANIM NOVELAMA

Najčešća pripovjedačka pozicija koja se javlja u pripovijetkama Alije Isakovića je položaj *anonimnog pripovjedača*, koji se, ponekad, javlja u prvom, a nekad u trećem licu jednine. To možemo potvrditi primjerima iz pripovijetki *Epidemija*, *Taj čovjek*, *Sjećanje* i *Osveta*. Anonimni narator daje do znanja da je to njegova priča.

U nekim od spomenutih priča karakterističan je *sveznajući pripovjedač* koji ne otkriva identitet; vodi priču, ali mi o njemu ništa ne znamo. U krajnjem, kao recepijente, nas zanima njegova svijest koja se uglavnom iskazuje monološkim karakterom izlaganja. Naracija ima raspon od realističkog poimanja čovjekove životne drame, pa do psiholoških opservacija unutarnjeg bića. Takvo narativno opredjeljenje jedna je od karakteristika moderne proze, što omogućuje da univerzalnije i potpunije pojмимо dramatičnost životnih poriva.

Upotrebom monoloških oblika pripovijedanja u Isakovićevoj prozi približavamo se modernijem, poetičkom diskursu narataološkog iskaza. On je i zbog toga jedan od značajnih inovatora, pa i proznih avangardista bošnjačke proze 20. vijeka.

U zbirci pripovijetki *Taj čovjek*, prepoznamo, u kontekstu spomenute proze, sublimantniju formu kratke priče, te u tom pogledu ta vrsta Isakovićeve proze predstavlja ne samo kontinuirani nastavak već i nadilaženje tradicije nacionalne novele, odnosno crtice – čijim se utemeljivačima mogu smatrati Edhem Mulabdić i Osman Nuri Hadžić. Međutim, što je važnije, ta forma sljeduje određene tokove evropske novele 20. vijeka.

Jezgrovitost je izraz i forma dočaravanja upečatljive atmosfere koju autor razvija korištenjem specifičnih jezičkih konstrukcija. Forma kratke rečenice, esencija metafore, efikasnost elipse, ironije, alegorije i simbola u svrši opisa psiholoških stanja potpuno stilski odgovara položaju naratora koji sublimantnim izrazom poentira sukus jednostavnog i kratkog, a čija prividna nedorečenost samo igra ulogu u realizaciji stvaralačke nakane. Tu se već susrećemo sa žestokom simbolikom koja korespondira s nekoliko egzistencijalnih istina u životu čovjeka „atomske doba“. Pripovjedački svijet Alije Isakovića je svijet senzibilnog pojedinca suočenog s društvenim, uglavnom represivnim, pravilima i normama. Međutim, pogubniji je, i kudikamo opasniji, susret sa samim sobom. Susret koji se, banalno gledano, klasično naziva – sukob.

U svakom slučaju, taj neizvjesni položaj protagoniste donekle usložnjava i položaj naratora, pošto intimistički karakter pripovijednog tkiva neminovno uvlači u poziciju saučesništva – što će u svom beletrističkom iskazu Selimović ostvariti do savršenstva. Riječ je o stvaralačkoj inkarnaciji i potiranju razlika između autora, naratora i aktera.

U Isakovićevim prozama vrlo se često narator može posmatrati i kao izvanjski, relativno skriveni lik koji, ponekad aktivno, a ponekad pasivno sudjeluje u priči koja se ostvaruje; što znači i prednost, i nedostatak, u isto vrijeme. Prednost,

zbog toga što preko naracije prodiremo u najsitnije emocije; a nedostatak, što smo prisiljeni samo jednim okom gledati u svijet, kojem možemo, ali i ne moramo vjerovati. Njegovi likovi nose nejasne psihičke i emotivne tegobe, te se nameće lirsko-intelektualistički naboj imanentan čovjeku današnjice, koji je, u nesporazumu s egzistencijalnim statusom, u vječnoj „potrazi za izgubljenim vremenom“.

FABULARIZACIJA MONOLOGA I DIJALOGA

Isakovićev stav prema estetskom profilira se kao jedinstven, neuobičajan, ekspresivan, ali i simboličan. Njegove navedene proze predstavljaju korelaciju odnosa između pripovijednih tehnika, dijaloga i monologa, pa i deskripcije koja ponekad jasno, ponekad nejasno, opservira i detektira svijest glavnih protagonista. Isaković koristi monološki i dijaloški oblik naracije, podjednako. U ovom eseju poslužit ćemo se navedenim novelama iz zbirke *Taj čovjek*, u kojim se javlja izrazito monološka naracija.

Isaković je koristio monolog kao osnovni narativni postupak. Nekad je to *unutrašnji monolog* naratora, s dozom ispovijednosti; nekad monolog u kojem se prepričava dijalog, tj. izvjesna varijantnost „fabularizacije dijaloga“.

Najupečatljiviji je *indirektni monolog*, izražen pozicijom naratora u trećem licu jednine, zapravo, on se lišava *direktnog monologa* kao privilegije položaja ispovjednika.

Ako uopćeno govorimo o Isakovićevom pripovijedanju, tada otpadaju uobičajene definicije naratologije, jer one ne mogu u potpunosti detektirati autorovu prozu s tog aspekta, zbog toga što je njegovo pripovijedanje često zasnovano na modelu povezivanja motiva s vremenom i događajima, a što predstavlja rezultat „zatvorene strukture“. Karakter naracije toga pisca često se nameće pozicioniranom pasivnošću i mudrom nedorečenošću. Zato se često stvara prostor slobodnije strukture, oblikovnije kompozicije koja je u stanju izrasti iz sublimacije pripovijednih elemenata kao stvaranja kaleidoskopa svijesti samog pripovjedača koju, istini za volju, nije uvijek lahko poimati. Ponekad nam se ta svijest čini neuhvatljivom, nedostižanom, aritmičnom, dalekom, pa često i bez emocionalnog ispada. Priča počinje izdaleka, s prisutnom ulogom posmatrača koji nije samo vizualizirani subjekt, nego i valorizator kome u početku priča nije bliska, a ipak postepeno prodire do njega, pa „taj“ postaje „Taj“ daleki hod i „to“ prerasta u „To“ daleko odlaženje, a „taj“ starac također jeste „Taj“. Simbolika naslova *Taj čovjek* tako prelazi put od pojedinačnog prema općem, od individualnog prema sistematskom:

Išao je tom ulicom. Vidim to odlaženje. Vidim ulicu oblačnog popodneva i olinjalih sjenki. Vidim, ozgo, njegov odmjeren korak. Zdrav dodir tla osluškujem uhom prislonjenim. Vidim iskosa sjaj cipela. Iskosa, sasvim iskosa. Taj odmjeren korak, u profilu smirenog popodneva. Slutim gipkost njegove ravnoteže u skladu njegovih ruka, u nadarenoj amplitudi koraka, u retrospektivi. On.

Sklad pritajenih krajnosti tog popodneva i sjaj oka. I nehajno saosjećanje. Lijep je. To njegovo odlaženje ulicom i približavanje. Čas je stariji, čas mlađi. Zreo je i lijep. Pun. Ni jedne suvišne kretnje. Ni jednog otklona u bistom oku. Jedno oko mi je bliže. U zlatnim vjeđama podno blage antiklinale čeonih bora. Njegovo veselo djetinjstvo u okrajcima prorijeđenih vlasi. On. (Isaković, *Taj čovjek*, 19. str)

Književna teorija ima neupitne stavove kad je u pitanju identitet naratora i autora. Izdajamo mišljenje Zdenka Lešića, koji decidno tvrdi: *“U naratologiji narator se strogo razlikuje od onog koji piše priču, tj. od autora. Autor prethodi tekstu, a narator je strukturni dio teksta, koji se definira kao narativni agens...”* (Lešić, *Teorija književnosti*, 292-312) Pripovjedač je uloga koju autor dodjeljuje sebi, ili nekom svom protagonisti. Ali, kad je dodjeljuje i samome sebi – i tada je njegova uloga odvojena od autorske. Narator kazuje svoju priču, dok je stvarni autor uvijek izvan toga, pa čak i onda kad nošen stvaralačkim porivom utječe na tok i događaje: *“Autor je ostao izvan teksta; kao njegov svojevremeni „proizvođač“; a narator je i dalje u tekstu.”* (Lešić, *Teorija književnosti*, 292-312)

Izborom monološkog oblika kazivanja u pripovijetkama, Alija Isaković je nametnuo tok svijesti, duhovni pejzaž, mirnoću, na prvi pogled. Monolog je pogodan stilski postupak koji odaje utisak mirnoće i kad se čini da pripovjedač nema nikakvog razloga za uznemirenost, tj. kad se nalazi u prividno „sređenom“ i suverenom položaju naratora s pozicije aspekta trećeg lica i prošlog vremena. Ali, čitaoca to može samo zavarati, to može biti samo privid, izvjesna mentalno-optička varka. To je privid ovlašne percepcije, jer je narator, htio-ne htio, motivirano biće – on priču ne započinje bez razloga, ni uzalud, pa je samim time ipak obremenjen „obavezom“ da bude ubjedljiv i autentičan. A to već nije pozicija u potpunosti mirne ambijentalnosti i suverenog položaja.

Mirno, pomalo pasivno djeluje naracija novele *Epidemija* u kojoj se priča o pošasti koja nemilosno uzima ljudske živote. Preko ironije i alegorije, nepoznati pripovjedač priča o Krajini, grbavoj, blatnjavoj, bolesnoj i pogodnoj sredini za gošću žuticu. Narator je oblikom indirektnog monologa u trećem licu jednine ispričao sasvim moguću i realnu priču o onome što iznenada dolazi i na što birokracija iz vlasti nikad nije spremna. Ironija i sarkazam su osnovni postulati autorove ideje da, banalizacijom jedne zaraze, naslika sudbinsku ulogu društvene zaraze i infekcije vlasti:

I dođe žutica i vlast joj priđe nedoraslo i lažno začuđeno, a narod mirno poče da poprима boju ilovače na kojoj živi i poče mirno da se sahranjuje u ilovaču na kojoj živi, škrto...(…) Dođe žutica i niko je ne opazi, najviše stoga što je ona svake jeseni dolazila i što nije imala neprijatelja među preživjelima, ni među novim ljudima koji su dorastali za umiranje, ni u životu koji je uvijek imao obzire prem žutici, spreman da joj da žrtve ali ne da joj se opre...(…) I dođe epidemija i imade vremena da svakoga iznenadi osim onih koje pobi ametice, i Vlast reče da je iznenadena, Vlast sa zakašnjenjem reče. I tako bi. (Isaković, *Epidemija*, 107, 109. i 112. str)

U pripovijeci *Taj čovjek*, anonimni pripovjedač, koji je ujedno i lik, a kroz čiju perspektivu gledamo ulicu, starca, vagu, podne, sunce – sve ono što se vidi golim očima – subjektivno, pretvara se u unutarnji monolog, preispitivanje vlastitih osjećanja i misli:

*Išao je tom ulicom, strpljiv prema životu. Čas je stariji, čas mlađi. Njegov istup vagi. Nagao, pravouglast, kao da snagom otključava zamišljena vrata mog uličnog hrama. Tako. Te godine. To prolaženje. To darivanje kao kriptolik usidjelički vez. On. Možda je nešto znao o meni i bilo mu dovoljno dok istrjavam. O meni nije imalo štošta da se zna. Nije imalo ništa znatno. Čemu? Nivo koračnog zijeva. Pregib koljena. Tuđe prašnjave nogavice. Moja kolica s namotajima izlizanih kolotečina. Atrofija dana. Suknjeni lakat, osušene muhe, tuđinski pogledi, moje duranje. Tako. Te godine. Te ofanzive. Ta mrazišta. To prolaženje. Ja. (Isaković, *Taj čovjek*, 23. str)*

U pripovijeci *Osveta*, pričalac se javlja u prvom licu jednine, ispovijedajući se samom sebi, tražeću utjehu za glasno izgovorene misli, utjehu za osvetu koju želi više od ičega. Svjestan je slabosti i nije siguran da je u stanju da se osveti nadređenom:

*Želio sam da mu se osvetim. Želio sam da i ja nešto učinim. Želio sam da učinim nešto važno i zapamtljivo. Njemu. Želio sam da mu dokazem da mogu. Mogu? (Isaković, *Osveta*, 76. str)*

Pripovijetka *Saosjećanje* govori o indiferentnosti glavnog lika s pozicijom anonimnog pripovjedača i u trećem licu jednine:

*Dugo je sjedio sam. Šutio je ali to niko ne opazi, pa je šutio sam. I posljednju stolicu odnese neko, iznenadno. Pojavio se u prostoru zadihan, debeljuškast i topao. Učtivo je tražio. Mladić ga ne pogleda kad je iskosa zatražio, iznenadno. S tužnim gađenjem klimnu glavom i ostade sam za stolom. (Isaković, *Saosjećanje*, 25. str)*

Njegovu pripovjedačku ulogu preuzimaju likovi; čas djevojku vidimo očima mladića, čas mladića očima djevojke. Takvim pripovijedanjem epika dobija na umjetničkoj punini, jer se njime narativni postupak obogaćuje; a to je jedna od premisa epske poezije u prozi. Pripovjedački obrazac Isaković usložnjava vođenjem najmanje dva narativna nivoa koji se prepliću; tačka gledišta sad je jednaka pripovjedačima koji su dotad bili predmetom posmatranja i pripovijedanja anonimnog naratora. U teoriji književnosti to se naziva *fokalizacija* ili *fokusiranje*. (Lešić, *Teorija književnosti*, 311. str)

Pripovjedač u trećem licu prepušta naraciju Borisu, koji pazi na svaki detalj u kahvanskoj atmosferi. Veselka je djevojka kojoj treba prevoz do Dubrovnika. Zapazivši ga, započinje slobodan i nevezan razgovor, ali „taj“ trenutak i „taj“ razgovor u Borisu izazivaju zapretale asocijacije i oživljene misli:

Pokatkad hoću da te pitam ko si ti, djevojče, gdje ti je početak i kraj. Šta ću pamtiti od tebe. Neke žene bljesnu tek na plaži, neke na ulici, neke tek u krevetu, neke dok su same, neke samo u društvu drugih žena, ti – možda toplinom kojom slušaš moju riječ i očekuješ me kao odškrinuto utvrđenje. Hoću da te pitam, a bojim

se pitanja i odgovora. Riječi potežem tek kad razumijevanje posustane. Jer, šutnja je izgovorila najveće misli i ostvarila najtrajnije sporazume. Sve tvoje što poznam – moje je; sve što ne poznam – nikad neću upoznati i neće biti moje. (Isaković, *Saosjećanje*, 32, 33. str)

Priče Alije Isakovića nadovezuju se jedna na drugu i predstavljaju dobro razrađenu formulu ljudske drame koja graniči s ludošću, s „rubom pameti“. Njegovi likovi su u potrazi za egzistencijom, a njihov život je neprekidno hodanje po marginama svijesti i besvijesti.

ZAKLJUČAK

U radu sam posebnu pažnju posvetila pripovjedaču, romanopiscu i dramskom piscu, Aliji Isakoviću, preko njegovih pripovjedaka u kojim se posebno ističe markantna uloga pripovjedača i njegova pozicija s aspekta fokalizacije, sižea i fabule. Fokalizacija, odnosno tačka gledišta, naratoru omogućuje da je nekad anoniman, pa je to najčešće naracija u Er-formi, a kad je isključivo subjektivan, naracija je u Ich-formi. Pripovjedački obrazac Alije Isakovića odlikuje se različitim postupcima i oblicima. Primjerima je pokazano koji narativni okvir pisac najčešće koristi. To je uglavnom monološki oblik kazivanja.

Upotreba indirektnog monologa posebno je upečatljiva kad su u pitanju Isakovićeve pripovijetke. Narator je u tim prozama dosljedno odigrao svoju ulogu i iscrpio mogućnost različitih položaja pripovjedača, a u svrhu univerzalnosti samog pripovjednog postupka kao i uvjerljivosti njegove priče.

Isakovićeve pripovijetke/novele u konglomeratu bosanskohercegovačke književnosti predstavljaju dio savremenog izraza u kompleksu bošnjačke moderne književnosti 20. vijeka.

LITERATURA:

- Alija Isaković, *Taj čovjek*, „Svjetlost“, Sarajevo, 1991.
- Zdenko Lešić, *Teorija književnosti*, „Publishing“, Sarajevo, 2005.
- Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, „Matica hrvatska“, Zagreb, 1997.

MONOLOGUE FORMS IN THE NARRATIVES OF ALIJA ISAKOVIC

SUMMARY

Alija Isaković is one of the leading prose-writers and dramatists of Bosniak literature in 20th century. This paper deals with specific features of his prose writing, visible especially in his collected stories *Taj čovjek/That man*. These stories (namely *Epidemic*, *That Man*, *Reminiscence* and *Revenge*) may be the most picturesque example of what is a determinant and essence of short-story writing in modern Bosniak prose. A specific emphasis is given to the role of Isakovic's narrator and his position which can be said to be a position of *an anonymous narrator*, equally present in both first and third person singular. He is also familiar with a so-called *omniscient narrator*, which is, however, an anonymous character, since he leads the story and controls the situation without revealing his identity. Isakovic's narration goes from realistic understanding of human life drama to intimate-psychological observations of his inner being. The paper emphasizes functionality of Isakovic's story-writing atmosphere, built by usage of lapidary sentence, configuration of metaphor, ellipsis, irony, allegory and symbols – all for more efficient description of psychological conditions. It is said that Isakovic's attitude toward aesthetic is at work as a unique, expressive, unusual and symbolic impulse for depicting human drama, often at the edge of disordered interrelations with the world, even with reality. As a conclusion, it can be said that Isakovic's story writing is characterized with a relatively wide range of creative techniques and forms.

Keywords: storyteller/narrator, the omniscient narrator, an anonymous narrator, unreliable narrator, direct monologue, internal monologue, indirect monologue, focalisation.